

ПЕРЦЕПЦИЈА СРЕДЊОВЈЕКОВНЕ ИСТОРИЈЕ У РАДОВИМА ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА ОД 1921. ДО 1923. ГОДИНЕ – ОДАБРАНИ РАДОВИ*

Анстракт: У горенаведеном раду биће ријечи о одабраним темама из средњовјековне историје које су биле предмет проучавања Владимира Ћоровића почетком двадесетих година XX вијека. Тих година, али и касније, Ћоровић је све више своја истраживања усмјеравао ка пољу историјске науке, расправљајући, готово, о свим временским периодима, почев од раног средњег вијека па до догађаја из савремене историје, којима је и сам свједочио. Када је ријеч о средњовјековној историји, Ћоровићева пажња, између осталог, била је усмјерена на проучавање историјских личности попут босанског бана Кулина, затим на правилније читање и издавање бројних записа и натписа, а нису му биле стране ни теме везане за историју Дубровачке републике, односно за њену сарадњу са појединим босанским обласним господарима, настојећи да на основу расположивих, али, прије свега, релевантних извора и литературе прикаже одређене догађаје. Иако данашња историографија, с једне стране, подржава научне резултате до којих је дошао Владимир Ћоровић, с друге стране историчари му и оспоравају одређене тврдње, сматрајући да су, у много чему, превазиђене и неприхватљиве. Руководећи се напријед реченим, у раду који је пред нама, настојаћемо да укажемо у чему је то Ћоровић гријешило у својим расправама, чланцима и приказима, у којима је обрађивао средњовјековне теме, у горепоменутом временском периоду, али и да истакнемо све оне његове научне резултате који су и дан-данас прихваћени у историјској науци.

Кључне ријечи: *Владимир Ћоровић, историја, историографија, средњи вијек, бан Кулин, записи, натписи, Дубровачка република, Сандаљ Хранић*

У једном од претходних радова¹ писали смо о темама из средњовјековне историје које је Владимир Ћоровић проучавао до 1918. године, гдје смо, уз преглед одређених радова, дали и коментаре на исте, указујући, при томе, у чему

* Имајући у виду да је Владимир Ћоровић у периоду од 1921. до 1923. године објавио више од двадесет расправа, приказа и других чланака који се односе на теме из средњовјековне историје и књижевности, одлучили смо се да у овом раду анализирамо и дамо осврт само на поједине његове библиографске јединице, које се односе на историјску тематику, водећи, прије свега, рачуна о обимности самога рада, односно о предвиђеним нормативима које би требало испоштовати приликом публиковања истог.

¹ А. Костадиновић-Рачић, *Теме из средњовјековне историје у радовима Владимира Ћоровића до 1918. године*, у: *Зборник радова „1718–1918 – године и годишњице јужнословенске историје”*, Приређивачи др Боро Бронза и др Боривоје Милошевић, Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет Бања Лука, 2018, 95–106.

данашња историографија подржава, односно не подржава најплоднијег српског и југословенског историчара. Исти задатак поставили смо пред себе и овај пут, с тим што ће се фокус нашег интересовања, сада, односити на радове које је Ћоровић публиковао у периоду од 1921. до 1923. године.

Познато је да се Ћоровић, након пресељења у Београд, 1919. године, више посветио писању радова из области историјске науке, који су до тога времена, у односу на радове из књижевности, у његовој библиографији² били у другом плану.³ Захваљујући свом таленту, али и истраживачком духу, односно преданом и често исцрпљујућем раду у многим домаћим и иностраним архивима и библиотекама, Ћоровић је већину радова објављивао у тадашњим престижним часописима, што му је као младом професору, који је тек почео да гради каријеру на Београдском универзитету, омогућило да се афирмише и да стане раме уз раме са неким од водећих интелектуалаца који су живјели и радили у првој половини XX вијека.⁴

У сарадњи са Станојем Станојевићем, али и у жељи да се помогне студентима, Ћоровић је 1921. године објавио прву књигу из планиране едиције *Одабраних извора за српску историју*, који се односе на период од VI до X вијека.⁵ Ово издање, односно збирка или преглед одабраних текстова, садржи изводе из деветнаест дјела, која су писана на грчком, латинском и старословенском језику, гдје се, између осталог, помињу изводи из дјела Јорданеса, Проко-

² Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића*, Историјски гласник 1–2 (Београд 1976) 205–313. Репринт-издање Митровићеве *Библиографије Владимира Ћоровића* објављено је 1998. године, у дјелу *Scripta Minora*. – Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora (Необјављени рукописи)*, Приредили Мирјана Д. Стефановић и Боривоје Маринковић, Ваљево 1998, 247–355. Библиографију Владимира Ћоровића допунио је, у два наврата, Боривоје Маринковић. – Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу, поводом његових дела*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 368–407; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића. Ка успостављању целовитости његовог научног, књижевног и едиционог корпуса (између истраживања и реконструкције)*, СПКД „Просвјета”, Билећа–Гацко 2006, 41–114 (у даљњем тексту: Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*).

³ Требало би нагласити да су теме из области књижевности, али и из других сродних научних дисциплина, и даље биле предмет Ћоровићеве опсервације, о чему свједоче и подаци из његове библиографије, али мишљења смо да се он, уз Станоја Станојевића, у периоду између два свјетска рата, ипак, профилисао као један од најистакнутијих историчара тога времена.

⁴ Осим већ поменутог Станоја Станојевића, Ћоровић је сарађивао и са Ватрославом Јагићем, Миланом Решетаром, Слободаном Јовановићем, Александром Белићем....

⁵ С. Станојевић – В. Ћоровић, *Одабрани извори за српску историју. I. Доба од VI до X века*, Геца Кон, Београд 1921, IV+72. Према ријечима аутора, едиција *Одабраних извора за српску историју* била је замишљена у том контексту да се студенти, за осам семестара, упознају са неким од круцијалних извора за нашу историју од VI до XV вијека, односно са најважнијим дијеловима изабраних текстова, карактеристичним облицима повеља, писама, записа и натписа, док би се у кратким напоменама налазила сва потребна обавјештења о писцима, чија би се дјела помињала у наведеној збирци извора, или о споменицима. – С. Станојевић – В. Ћоровић, *Одабрани извори за српску историју*, III–IV.

пија, Теофилакта Симокате, Јована Ефеског, Павла Ђакона и др.⁶ Станојевић и Ћоровић имали су у плану да, осим ове прве књиге, објаве још седам књига са изабраним фрагментима најзначајнијих извора за српску историју, али тај пројекат није реализован, *ради малог одзива публике*.⁷ Међутим, наведено дјело није прошло без критика, које је ауторима, неколико година касније, упутио Драгутин Н. Анастасијевић, замјерајући им, прије свега, на одабиру и обради појединих текстова, затим на напоменама уз поједине изворе, али и на Ћоровићевом преводу текстова, који је, по њему, био буквалан и са много грешака.⁸ Ћоровић је Анастасијевићу одговорио на критику, наводећи да су се аутори, приликом одабира текстова, одлучили за одабране изворе за српску историју, а не за историју сусједних држава, док је за превод текстова навео да преводилац не смије да мијења текст оригинала и да премјештајући реченице ствара нови текст, ако се не ради о научним издањима.⁹ Остављајући критике Драгутина Н. Анастасијевића по страни, требало би додати да се недостатак горенаведеног дјела огледа и у томе што је објављено без садржаја, без којег је немогуће стећи не само увид у цјеловитост истог, већ и сигурност у сналажењу приликом читања.

Исте године када је, у сарадњи са Станојем Станојевићем, публиковао прву књигу *Одабраних извора за српску историју*, Ћоровић је објавио и једну расправу, коју је посветио бану Кулину.¹⁰ У поменутој расправи, он не пише

⁶ Неки од ових извора касније су објављени у дјелу *Византиски извори за историју народа Југославије*, Том I, Обрадили Фрањо Баришић, Мила Рајковић, Бариша Крекић и Лидија Томић, САН, Посебна издања, Књига ССХLI, Београд 1955.

⁷ В. Ћоровић, *Одабрани извори српског права (од XII до краја XV века)*, Прикупио и уредио Александар В. Соловјев, Београд 1925., Архив за правне и друштвене науке XVI/12(29)/1 (1926) 79; Б. Маринковић, *Белешке и напомене о Ћоровићу, поводом његових дела*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora*, 427; Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића*, 242.

⁸ Д. Н. Анастасијевић, *Две старе оцене*, Београд 1930, 5–14.

⁹ В. Ћоровић, [*Поводом двеју оцена Г. Д. Н. Анастасијевића*], Др. Д. Н. Анастасијевић, *Две старе оцене*, Београд 1930.; Др. Д. Н. Анастасијевић, *Списи св. Саве*, Средио Др. В. Ћоровић, *Богословље*, Књ. V, Св. 3, Београд 1930, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор X/2 (Београд 1930) 301–309.

¹⁰ В. Ћоровић, *Бан Кулин*, Годишњица Николе Чупића XXXIV (Београд 1921) 13–41. Ћоровић је о бану Кулину писао и у својим дјелима *Босна и Херцеговина*, *Историја Југославије*, те *Хисторија Босне*, али не толико детаљно као у поменутој расправи. – В. Ћоровић, *Босна и Херцеговина*, СКЗ, Београд 1925, 18 (број наведене странице цитиран је према е-издању поменутог дјела, које је преузето са:

[<www.cidom.org/wp-content/uploads/2015/12/Vladimir-Corovic-Bosna-i-Hercegovina_opt.pdf> Приступљено: 20. 9. 2021]; В. Ћоровић, *Историја Југославије*, Народно дело, Београд 1933), 104, 107, 113–114 (бројеви наведених страница цитирани су према дјелу које је преузето са:

[<<https://www.scribd.com/document/148005230/Vladimir-Corovic-Istorija-Jugoslavije-Latinica>> Приступљено: 20. 9. 2021]; В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, СКА, Посебна издања, Књига СХХIX, Друштвени и историски списи, Књига 53, Београд 1940, 88–93 (бројеви наведених страница цитирани су према е-издању поменутог дјела, које је преузето са:

[<www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/vcorovic-bosna.pdf> Приступљено 20. 9. 2021].

само о животу овога владара, већ нам доноси и податке о његовом натпису, затим даје своје читање, као и реконструкцију текста. Осим тога, Ћоровић у овом раду указује и шта значи ријеч *пронија*, а бавио се и анализом језика и палеографских особина натписа. Он је, такође, покушавао да одреди личности и локалитете који се помињу у натпису, а била му је интересантна и традиција која је везана за бана Кулина.¹¹

Као и у многим својим радовима до тада, Ћоровић на почетку горенаведене расправе упознаје читаоце о томе ко је све прије њега писао о датој проблематици, указујући, при томе, на позитивне, односно негативне стране одређеног дјела. У прилог томе, он помиње да је прије ове његове расправе о бану Кулину писао др Фран Милобар (*Бан Кулин и његово доба*, ГЗМ у БиХ XV/2, Сарајево 1903, 351–372), чију је монографију Ћоровић оцијенио као дјело опште природе, засновано на претпоставкама. Према његовим ријечима, Милобар није познавао стручну литературу, затим није знао за пет година раније нађени *Кулинов натпис*, а није посветио ни довољно пажње уговору између бана Кулина и Дубровчана.

У првој глави, односно поглављу, расправе о бану Кулину, Ћоровић пише о Кулиновом добу, односима и дјеловању, не залазећи у вјерско питање. Сходно томе, он наводи да прва поуздана вијест о бану Кулину датира из 1180. године, када је умро византијски цар Манојло I Комнин, односно када је Кулин добио писмо од папског легата и подђакона римске цркве Теобалда, у којем га овај ословљава као *Culin magno bano Bosnie*¹², иако се он сам зове само бан босански и бан Кулин. Ћоровић, такође, истиче да Кулин није био потпуно независан владар католичке вјере, како су то сматрали неки историчари попут Вјекослава Клаића, већ да је био зависан од угарског краља.¹³ Осим тога, он није пропустио да читаоце упозна и о утицају Католичке цркве у Босни у то вријеме, као и о Кулиновим односима са истом.¹⁴

Друго поглавље расправе о босанском владару Ћоровић је посветио и једном Кулиновом натпису, који је пронађен 1898. године код Високог, у селу Мухашиновићи, у тзв. Туштиној њиви.¹⁵ Натпис је први објавио Ћиро Трухелка

Осим дјела и радова других аутора, које ћемо поменути у напоменама које слиједе, о бану Кулину постоји бројна литература. Између осталог, видјети: С. Ћирковић, *Један прилог о бану Кулину*, Историјски часопис 9–10 (Београд 1959) 71–77; Д. Драгојловић, *Историја српске књижевности у средњовековној босанској држави*, Нови Сад 1997.

¹¹ В. Ћоровић, *Бан Кулин*, 13–14.

¹² *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Svezak II, Listine XII vijeka (1101–1200), Sabrao i uredio Tadija Smičiklas, Zagreb 1904, 169; В. Ћоровић, *Бан Кулин*, 14.

¹³ В. Ћоровић, *Бан Кулин*, 16–17.

¹⁴ *Исто*, 18–25.

¹⁵ О томе, између осталог, видјети: Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, Историјски институт, Посебна издања, Књига 16, Београд 1974, 35; Б. Чигоја, *Најстарији српски ћирилички натписи (графија, ортографија и језик)*, Чигоја штампа, Београд 1994, 19–21; В. Ћоровић, *Стари српски записи и натписи, Прикупио и поправио В. Ћоровић*, Припремио за

(*Natpis bana Kulina*, GZM u BiH X/2, Sarajevo 1898, 617–622), да би га, касније, Ћоровић поново проучио, истичући како је Трухелка неке ријечи погрешно прочитао.¹⁶ Анализирајући поменути натпис, он наводи да је исти на неким мјестима оштећен, затим да су слова у натпису неједнака, а у појединим ријечима и стрше. Даље, Ћоровић указује да је натпис писан народним језиком, помињући, при томе, и имена личности која се наводе у потписима – Десивој – Десоје, Радохна – Радош. Осим тога, пажњу су му привукли и локалитети који се помињу у натпису, као што је Кучевско Загорје, за које Ћоровић сматра да је ријеч о србијанском Кучеву, које се често помиње заједно са Браничевом, истичући како су то области које су Угрима (Мађарима) биле значајне због рудног богатства.¹⁷ С друге стране, он није био сигуран гдје се налази локалитет Подгора Сленичишћа, јер исти није могао пронаћи у познатим документима које је проучавао.¹⁸ Према његовим ријечима, Подгора постоји у Височком котару,

штампу, поговор и допуне написао Раде Михаљчић, Београд 1997, 9–11; Р. Михаљчић, *Изворна вредност старе српске грађе*, Сабрана дела I–VI, Књига V, Српска школска књига – Knowledge, Београд 2001, 273–276. За горепоменути ктиторски натпис бана Кулина, Раде Михаљчић пише да је исти, првобитно, био у цркви, која се, највјероватније, налазила на локалитету Свибе код Горње Моштре, сјеверно од Високог, док Марко Вега и Јелена Мргић-Радојчић наводе како је натпис пронађен у Бискупићима код Високог, у близини махале Мухашиновићи, на лијевој обали Босне. – М. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, Књига IV, Izdanje Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1970, 71 (у даљњем тексту: М. Vego, *Zbornik*); М. Vego, *Postanak srednjovjekovne bosanske države*, Svjetlost, Sarajevo 1982, 29; Р. Михаљчић, *Изворна вредност старе српске грађе*, 273; Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји. Крајина средњовековне Босне*, Београд 2002, 136.

¹⁶ В. Ћоровић, *Бан Кулин*, 25.

¹⁷ *Исто*, 26, 28–29. Док су Владимир Ћоровић и Јово Ковачевић сматрали да се Побрежје Кучева налази у источној Србији, око 50 километара источно од Пожаревца, Паво Анђелић и Марко Вега поменути локалитет „смјестили” су око данашњег Калиновика, 50 километара јужно од Сарајева. – В. Ћоровић, *Бан Кулин*, 28–29; Р. Anđelić, *Revizija čitanja Kulinove ploče*, Glasnik Zemaljskog muzeja, Nova serija, XV–XVI, Arheologija (Sarajevo 1961) 287–308; Ј. Kovačević, *Prvi klesari ćirilskih natpisa na Balkanu*, Glasnik Zemaljskog muzeja, Nova serija XV–XVI, Arheologija (Sarajevo 1961) 313–314; М. Vego, [Rec.] Ј. Kovačević, *O prvim klesarima ćirilskih natpisa na Balkanu*, Glasnik Zemaljskog muzeja, Nova serija XVII, Arheologija (Sarajevo 1962) 260–261; М. Vego, *Zbornik IV*, 71; М. Vego, *Postanak srednjovjekovne bosanske države*, 29. Натпис бана Кулина анализирао је и Раде Михаљчић, али он не наводи прецизно гдје се налазило Кучевско загорје, већ као његову могућу локацију помиње мишљења Ћоровића, Анђелића, Ковачевића и Вега. – Р. Михаљчић, *Изворна вредност старе српске грађе*, 276.

Михаљчић помиње да је Анђелић претпостављао да се Кучевско загорје могло односити и на планински ланац Кучај, око 10 километара јужно од Високог, на лијевој обали ријеке Босне или брда Кучин, крај села Збиле, два километра јужно од Високог. – Р. Anđelić, *Revizija čitanja Kulinove ploče*, 287–308; Р. Михаљчић, *Изворна вредност старе српске грађе*, 276.

¹⁸ В. Ћоровић, *Бан Кулин*, 30. Као најмање вјероватно, Ћоровић наводи да се Подгорја Сленичишћа налази у хрватској подгорској жупанији, јер се у Подгорју налази поток Schlerchas, као међаш земље око Бребровца. Ту је, како он истиче, био и назив Куча, од кога је могло доћи и име Кучевског загорја, али с обзиром на то да, у документима која је проучавао, није пронашао име бана Кулина, које би могао повезати са поменути локалитетом, све ово чинило му се као мало вјероватно. – *Исто*, 34–35. Када је ријеч о локалитету Сленичишћа, Паво Анђелић сматра

гдје је натпис и пронађен, док у Бановићима, у Тузланском котару, постоје два мјеста са именом Подгорја.¹⁹

Проучавајући Кулинов натпис, Ђоровићу је било необично што се у истом помиње ријеч *пронија*, кад се она, према његовом мишљењу, у ужој Србији не биљежи прије 1299/300. године. У прилог томе, он каже да се ова стара византијска установа јавља прије у Босни, него у средњовјековној Србији, јер је Босна до XII вијека била периферна област Византијског царства и, као таква, она је прије него централна Србија добијала установе крајишничких пронијара.²⁰

На основу текста у натпису, да се примијетити да се жена бана Кулина звала Војислава, а битно је нагласити и то да Ђоровић није прихватио мишљење Ђире Трухелке када је ријеч о датирању натписа, јер је Трухелка сматрао да исти датира од 1203. до краја 1204. године.²¹

У трећем поглављу расправе Ђоровић пише шта је све у народној традицији сачувано о бану Кулину, истичући да се она, о поменутом босанском владару, одржала до данашњих дана. Према његовим ријечима, бана Кулина, у својим исправама, помињали су Матеј Нинослав, затим Твртко II Твртковић, као и херцег сплитски Хрвоје Вукчић Хрватинић. У XVII вијеку, у свом опису Босне, о бану Кулину писао је и Иван Томко Мрнавић, затим Мавро Орбини, али и Филип Ластрић, Иван Фрањо Јукић, Иван Зовко, Иван Трнски... Ђоровић, такође, указује да је помен о бану Кулину био и остао присутан у готово свим народним слојевима, са једном општом, позитивном, особином благостања тога времена, за разлику од неких других историјских личности, које су нестале из народног сјећања. Занимљиво је и то да бан Кулин, у односу на Стефана Нема-

да се тај локалитет односи на данашњи Слијепач, тачније на пошумљену падину брда на десној обали ријеке Босне, око 10 километара сјеверно од Високог. – Р. Anđelić, *Revizija čitanja Kulinove ploče*, 287–308; Р. Михаљчић, *Изворна вредност старе српске грађе*, 276.

¹⁹ В. Ђоровић, *Бан Кулин*, 30. Научне резултате до којих је дошао Владимир Ђоровић истражујући период владавине бана Кулина, прихвата и Сима Ђирковић, о чему пише у свом дјелу *Историја средњовековне босанске државе*. – С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, СКЗ, Београд 1964, 46–49. Ђирковић једино није прихватио Ђоровићево мишљење о *пронији*, о чему ће бити ријечи у напомени број 20. – С. Ђирковић, *Један прилог о бану Кулину*, 71.

²⁰ В. Ђоровић, *Бан Кулин*, 34. Георгије Острогорски одбацује мишљење Владимира Ђоровића када је ријеч о пронији, истичући како Ђоровић није правилно прочитао натпис бана Кулина, јер се пронија у истом и не помиње. Она, према ријечима Острогорског, у средњовјековној Босни није ни постојала. – Г. Острогорски, *Пронија. Прилог историји феудализма у Византији и у јужнословенским земљама*, САН, Посебна издања, Књига CLXXVI, Византолошки институт, Књига 1, Београд 1951, 128–129 (нап. бр. 328). Мишљење Георгија Острогорског прихвата и Сима Ђирковић. – С. Ђирковић, *Један прилог о бану Кулину*, 71.

²¹ В. Ђоровић, *Бан Кулин*, 36–37. Када је ријеч о датирању натписа бана Кулина, у историографији не постоји јединствено мишљење о томе, а као могуће године помињу се 1185 (према Гордани Томовић), 1193 (према Марку Вегу), те 1194 (према Мавру Орбинију, *Il regno degli Slavi*, Pesaro 1601, 350).

њу, није био популаризован од стране Цркве, али и поред тога, како Ћоровић наводи, он је, ипак, имао нешто у својој личности и владавини, што му је помогло да, кроз вијекове, остане присутан у народној традицији.²²

Године 1921. Ћоровић је у часопису *Јужнословенски филолог* објавио рад у којем расправља о *Поваљском натпису* са Брача,²³ указујући, при томе, да су поменути натпис, крајем XIX вијека, проучавали Фрањо Рачки (1881), Фрањо Радић (1895), те Ђуро Шурмин (1898. год.). С обзиром на то да није био задовољан читањем и анализом натписа од стране Фрање Радића, Ћоровић је исти поново прочитао, захваљујући одличном фотографском снимку, који му је доставио директор Сплитског музеја Фрањо Булић. Према Ћоровићевим ријечима, натпис је био тешко читљив имајући у виду његову прошлост.²⁴ Он, такође, истиче да се *Поваљски натпис* подударао са даровном повељом, која је 1185. године²⁵ дата манастиру и која је, послје тога (1250. године), унесена у манастирски спис. Осим тога, Ћоровић пише да натпис није датиран, али да није био пуно млађи од даровне повеље и да, по свему судећи, припада XII вијеку, односно да је нешто млађи од *Грдовог натписа*²⁶, а да је, отприлике, савремен *Кулиновом натпису*.²⁷

Што се тиче језичких облика натписа, Ћоровић је мишљења да исти имају много елемената старине, док за облик слова̂ каже да се у многеме подударају са старим босанскохерцеговачким споменицима. Он у раду саопштава и то да је *Поваљски натпис*, као и Кулинов, рађен за исту сврху, али *укусније* од њега, затим да је писан уједначено, крупним и читким словима и да, као такав, спада међу *наше најљепше епиграфске споменике*.²⁸

²² В. Ћоровић, *Бан Кулин*, 37–39, 41.

²³ В. Ћоровић, *Поваљски натпис са Брача*, *Јужнословенски филолог* II (Београд 1921) 123–126. О томе, између осталог, видјети: Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, 34; Б. Чигоја, *Најстарији српски ћирилски натписи (графија, ортографија и језик)*, 18–19; Р. Михаљчић, *Изворна вредност старе српске грађе*, 234–235.

²⁴ В. Ћоровић, *Поваљски натпис са Брача*, 123. Прије него што је *Поваљски натпис* пренесен у Музеј хрватских археолошких споменика у Сплиту, 1894. године, камен са истим (негдје до 1800. године) био је узидан изнад врата цркве Светог Ивана у Повљима, а затим је пребачен у саму цркву и употријебљен као клупа за сједење крај олтара, да би, потом, доспио у кућу Фрањка Врсаловића у Повљима, гдје је био узидан као праг. – *Исто*, 123; Р. Михаљчић, *Изворна вредност старе српске грађе*, 234.

²⁵ У новијој историографији као година датирања *Поваљског натписа* помиње се 1184. – Р. Михаљчић, *Изворна вредност старе српске грађе*, 235.

²⁶ Када је ријеч о *Грдовом натпису*, Ћоровић је 1911. године објавио рад у којем расправља о истом, наводећи, при томе, како је натпис пронађен у Полицама код Требиња, гдје је био узидан у темељном зиду мале цркве, у којој се налазио и онај гробни натпис из времена краља Владислава. – В. Ћоровић, *Један српски натпис из XII вијека*, *Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини XXIII/10–12 (Сарајево 1911)* 548–551.

²⁷ В. Ћоровић, *Поваљски натпис са Брача*, 124.

²⁸ *Исто*, 124–126.

Године 1922. Ћоровић је написао приказ рада Ватрослава Јагића, у ком Јагић даје опис пергаментног рукописа апостола Матице српске, који датира из друге половине XIII или прве половине XIV вијека. Ћоровић у приказу истиче да је Јагић утврдио да је апостол писан на српско-бугарском терену и да представља посебну писарску школу, као и *Мирослављево јеванђеље*.²⁹

Још један рад који је Ћоровић публиковао 1922. године односи се на натпис Марије Дјевице из Видоштака код Стоца, који је он објавио на основу отиска из сарајевског Земаљског музеја. Ћоровић наводи да постоје бројне недоумице око датирања поменутог натписа, али је прихватио мишљење Ћире Трухелке да натпис потиче из 1431. године.³⁰

Да би што боље објаснио везе између средњовјековне Босне и Дубровачке републике, Ћоровић је писао и о босанском великашу Сандаљу Хранићу и његовом односу према Дубровнику, посветивши овој тематици два рада – *Сандаљ Хранић у Дубровнику 1426*³¹ и *Palača Sandalja Hranića u Dubrovniku*³². У првом раду Ћоровић нам, на основу богате грађе из Дубровачког архива, доноси низ података који нам помажу да схватимо какав је био однос између два средњовјековна сусједа – Сандаља Хранића, као једног од најмоћнијих великаша босанске државе у првој половини XV вијека, и Дубровачке републике.³³ Осим тога, он нам описује како су текле припреме Дубровчана за долазак Сандаља Хранића, као и сам Хранићев долазак.³⁴

²⁹ В. Ћоровић, *Zum altkirchenslawischen Apostolus von V. Jagić I–III (Sitzungsberichte der Akad. Der Wiss. In Wien, 191, 193, 197), 1919–1920.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 2 (Београд 1922) 275–276.

³⁰ В. Ћоровић, *Један ревидирани натпис из XV века*, у: *Споменица педесетогодишњице професорског рада С. М. Лозанића*, Београд 1922, 333–335. За разлику од Владимира Ћоровића, Љубомир Стојановић, Марко Вега и Гордана Томовић сматрају да горенаведени натпис датира из 1231. године, док Раде Михаљчић у свом дјелу *Изворна вредност старе српске грађе* као вријеме датирања натписа наводи обје године. – *Стари српски записи и натписи*, Скупио их и средио Љубомир Стојановић, Књига I, СКА, Београд 1902 (фототипско издање, Београд 1982), 6, бр. 13; М. Vego, *Zbornik II*, Izdanje Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1964, 10–11, бр. 53, слика 10; Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, 40; Р. Михаљчић, *Изворна вредност старе српске грађе*, 279.

³¹ Владимир Ћоровић, *Сандаљ Хранић у Дубровнику 1426*, Браство XVII/29 (Београд 1923) 102–107.

³² В. Ћоровић, *Palača Sandalja Hranića u Dubrovniku*, *Narodna starina* VI/2 (1923) 263–264.

³³ И у овом раду Ћоровић нам на почетку истог доноси краће информације о томе ко је све, прије њега, писао о доласку Сандаља Хранића у Дубровник, наводећи да су то били Јован Радоњић (1897) и Никола Јорга (1899. године). Описујући тадашње политичке прилике, он истиче да се Сандаљ Хранић, упркос томе што је био у добрим односима и са Угрима и са Турцима, признајући врховну власт и једних и других, ипак мало више плашио Турака, који су тих година јачали, што је његов страх, донекле, чинило и оправданим. Према Ћоровићевим ријечима, босански великаш је крајем 1425. године упутио молбу Дубровачкој републици да га ова, у случају невоље, прими са женом, братом и синовцем, те да им дају једну галију на располагање. Дубровачка република прихватила је Сандаљево понуду, али је, заузврат, тражила од њега да

Други рад (*Palača Sandalja Hranića u Dubrovniku*) Ћоровић је посветио палати Сандаља Хранића у Дубровнику, гдје нас упознаје како је босански војвода Дубровачкој републици уступио своју половину Конавоске жупе, да би му Република, заузврат, поклонила кућу властелина, како га он назива, Смића³⁵ Градића, која се граничила са једном већ раније дарованом му кућом.³⁶ Након што је Хранић Дубровачкој републици, 1420. године, и по други пут уступио свој дио Конавоске жупе, Дубровчани су му, 20. маја, обећали да ће му поклонити и трећу кућу, ону калуђерица Свете Марије од анђела, која је некада припадала племићу Вуку Совићу, те да ће му је, као и претходне двије, украсити о свом трошку, што нам Ћоровић и описује у наведеном чланку.³⁷ Осим тога, он наводи да су припреме за реновирање прве и друге куће почеле у јулу 1420.

им он, у случају рата, уступи један дио својих добрих ратника, о властитом трошку. – В. Ћоровић, *Сандаљ Хранић у Дубровнику 1426*, 102–103.

³⁴ У прилог горе наведеним подацима, Ћоровић истиче да су припреме за долазак Сандаља Хранића у Дубровник почеле 19. јануара 1426. године, а дан касније израђен је и детаљан програм за његов дочек, почев од опремања лађе, смјештаја, ручка, поклонâ, безбједности у граду... – В. Ћоровић, *Сандаљ Хранић у Дубровнику 1426*, 104–107; М. Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, Бања Лука 2015, 51–52.

³⁵ Име горенаведеног дубровачког властелина различито се наводи у изворима и литератури, гдје се помиње како је Дубровачка република поклонила Сандаљу Хранићу кућу властелина *Симета Градића*, *Смите Градића*, *Симе Градића*. Више о томе видјети: Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, Књига I, Први део, СКА, Зборник за језик, историју и књижевност српског народа, Прво одељење, Књига XIX, Београд – Сремски Карловци 1929, 295, 299 (у даљњем тексту: Љ. Стојановић, *Повеље и писма*); Р. Поповић, *Повеља војводе Сандаља и браће му Вукца и Вука којом уступају Дубровчанима свој део Конавала, на Ступан пољу под Соколом, 1419, јун 24*, Грађа о прошлости Босне 4 (Бања Лука 2011) 100, 103; Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Institut za istoriju, Sarajevo 2009, 360 (нап. бр. 1306), 361 (у даљњем тексту: Е. Kurtović, *Veliki vojvoda Sandalj*).

³⁶ Прву кућу у Дубровнику кнез Вукац, Сандаљ Хранић и њихови мушки потомци добили су почетком јула 1405. године, која је раније (1390. године), од стране дубровачких власти, била дарована Радичу Санковићу. – Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 266; Е. Kurtović, *Veliki vojvoda Sandalj*, 359 (нап. бр. 1301). Када је ријеч о другој Сандаљевој кући у Дубровнику, о томе нам свједочи његова повеља, којом он, заједно са браћом Вукцем и Вуком, уступа Дубровчанима свој дио Конавала, али и повеља Дубровчана, у којој је описано како га они, 29. јуна 1419. године, заједно са браћом Вукцем и Вуком и Вуковим сином Степаном, примају и дарују им кућу у граду. – Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 295, 299; Р. Поповић, *Повеља војводе Сандаља и браће му Вукца и Вука којом уступају Дубровчанима свој део Конавала, на Ступан пољу под Соколом, 1419, јун 24*, 97–109. О Сандаљевој продаји Конавала Дубровчанима, као и о његовим кућама у Дубровнику, детаљно пише Есад Куртовић, у петом и шестом поглављу своје књиге. – Е. Kurtović, *Veliki vojvoda Sandalj*, 221–244, 359, 360 (нап. бр. 1306), 361–364.

³⁷ В. Соговић, *Palača Sandalja Hranića u Dubrovniku*, 263; М. Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, 52. Сандаљ Хранић је 1420. године добио и дио Конавала који је припадао Радосаву Павловићу и настојао га је одмах продати Дубровчанима, који су му, због тога, даровали и трећу кућу, коју је требало реновирати. Међутим, реализација Сандаљевог продаје Радосављевог дијела Конавала је пропала, а самим тим пропала је и комбинација око Сандаљевог треће куће у Дубровнику. – Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 306, 311; Е. Kurtović, *Veliki vojvoda Sandalj*, 360.

године, а први конкретнији радови на објекту почели су на љето, 1421. године и, са мањим или већим прекидима, трајали су до 1429. године, када је обнова виле, коначно, била завршена. Ћоровић је у свему овоме уочио и једну занимљивост, постављајући питање због чега босански војвода у својој земљи није подигао сличну палату, као што је била ова у Дубровнику?³⁸

За разлику од Ћоровићевог рада који се односи на бана Кулина, да се примијетити да аутор у радовима о босанском војводи Сандаљу Хранићу не наводи у напоменама кориштене изворе и литературу, иако се у тексту позива на њих, нарочито на грађу из Дубровачког архива. Ово, свакако, није први пут да је Ћоровић на овај начин публикувао неке од својих радова, па и капиталних дјела, што су му многи критичари, с правом, замјерили. Мишљења смо да Ћоровић овакав пропуст није смио себи да дозволи, ако имамо у виду да је он неријетко, у својим приказима, критиковао ауторе многих дјела, чак и за мање грешке.³⁹

На крају рада да се закључити да су многи Ћоровићеви научни резултати издржали суд времена, као и да неки од њих немају упориште у данашњој историографији. Такође, уочава се и широк спектар његових интересовања која нису била везана искључиво за историју, већ и за стару српску књижевност, али и за сродне научне дисциплине. Управо та проучавања различитих научних области, али и дужих временских епоха, како у историји тако и у књижевности, сврстала су Ћоровића међу најзначајније српске и југословенске историчаре, не само између два свјетска рата већ и касније.

Извори и литература

Објављени извори:

Византиски извори за историју народа Југославије, Том I, Обрадили Фрањо Баришић, Мила Рајковић, Бариша Крекић и Лидија Томић, САН, Посебна издања, Књига CCXLI, Београд 1955.

МИХАЉЧИЋ, Р. *Изворна вредност старе српске грађе*, Сабрана дела I–VI, Књига V, Српска школска књига – Knowledge, Београд 2001.

³⁸ V. Čođović, *Palača Sandalja Hranića u Dubrovniku*, 263–264; M. Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, 53. Према Ћоровићевим ријечима, Сандаљ Хранић имао је намјеру да у Дубровачкој републици, о свом трошку, подигне цркву и болницу, што су му градске власти и одобриле, али реализовање тих планова спријечила је војводина смрт, 1435. године. – V. Čođović, *Palača Sandalja Hranića u Dubrovniku*, 264; M. Арежина, *Владимир Ћоровић и Дубровник*, 53.

³⁹ Истина, Ћоровић је горенаведени пропуст кориговао приликом писања свог капиталног дјела *Историја Босне*, гдје је у напоменама навео коришћене изворе и литературу, између осталог и о војводи Сандаљу Хранићу, односно о догађајима које смо поменули анализирајући његова два рада о овом босанском великашу. – В. Ћоровић, *Историја Босне*, 216–241.

АЛЕКСАНДРА КОСТАДИНОВИЋ-РАЧИЋ, *Перцепција средњовјековне историје у...*

ПОПОВИЋ, Р. *Повеља војводе Сандаља и браће му Вукца и Вука којом уступају Дубровчанима свој део Конавала, на Ступан пољу под Соколом 1419, јун 24, Грађа о прошлости Босне 4* (Бања Лука 2011) 97–109.

СТАНОЈЕВИЋ, Ст.; ЋОРОВИЋ, В. *Одабрани извори за српску историју. I. Доба од VI до X века*, Геца Кон, Београд 1921.

Стари српски записи и натписи, Скупио их и средιο Љубомир Стојановић, Књига I, СКА, Београд 1902 (фототипско издање, Београд 1982).

СТОЈАНОВИЋ, Јб. *Старе српске повеље и писма*, Књига I, Први део, СКА, Зборник за језик, историју и књижевност српског народа, Прво одељење, Књига XIX, Београд – Сремски Карловци 1929.

ТОМОВИЋ, Г. *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, Историјски институт, Посебна издања, Књига 16, Београд 1974.

ЋОРОВИЋ, В. *Стари српски записи и натписи, Прикупио и поправио В. Ћоровић*, Припремио за штампу, поговор и допуне написао Раде Михаљчић, Београд 1997.

ЧИГОЈА, Б. *Најстарији српски ћирилски натписи (графија, ортографија и језик)*, Чигоја штампа, Београд 1994.

Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Svezak II, Listine XII vijeka (1101–1200), Sabrao i uredio T. Smičiklas, Zagreb 1904.

VEGO, M. *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, Knjiga II, Izdanje Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1964.

VEGO, M. *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, Knjiga IV, Izdanje Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1970.

Литература:

АНАСТАСИЈЕВИЋ, Д. Н. *Две старе оцене*, Београд 1930, 5–14.

АРЕЖИНА, М. *Владимир Ћоровић и Дубровник*, Бања Лука 2015.

КОСТАДИНОВИЋ-РАЧИЋ, А. *Теме из средњовјековне историје у радовима Владимира Ћоровића до 1918. године*, у: *Зборник радова „1718–1918 – године и годишњице јужнословенске историје“*, Приређивачи др Боро Бронза и др Боривоје Милошевић, Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет Бања Лука, 2018, 95–106.

МАРИНКОВИЋ, Б. *Белешке и напомене о Ћоровићу, поводом његових дела*, у: В. Ћоровић, *Scripta Minora (Необјављени рукописи)*, Приредили Мирјана Д. Стефановић и Боривоје Маринковић, Ваљево 1998.

МАРИНКОВИЋ, Б. *Скривени свет Владимира Ћоровића. Ка успостављању целовитости његовог научног, књижевног и едиционог корпуса (између истраживања и реконструкције)*, СПКД „Просвјета“, Билећа–Гацко 2006.

МИТРОВИЋ, Д. Ј. *Библиографија Владимира Ћоровића* (репринт-издање), у: В. Ћоровић, *Scripta Minora (Необјављени рукописи)*, Приредили Мирјана Д. Стефановић и Боривоје Маринковић, Ваљево 1998, 247–355.

МИТРОВИЋ, Д. Ј. *Библиографија Владимира Ћоровића*, Историјски гласник 1–2 (Београд 1976) 205–313.

- МРГИЋ-РАДОЛЧИЋ, Ј. Доњи Краји. Крајина средњовековне Босне, Београд 2002.
- ОСТРОГОРСКИ, Г. Пронија. Прилог историји феудализма у Византији и у јужнословенским земљама, САН, Посебна издања, Књига CLXXVI, Византолошки институт, Књига 1, Београд 1951.
- ЋИРКОВИЋ, С. Историја средњовековне босанске државе, СКЗ, Београд 1964.
- ЋИРКОВИЋ, С. Један прилог о бану Кулину, Историјски часопис 9–10 (Београд 1959) 71–77.
- ЋОРОВИЋ, В. [Поводом двеју оцена Г. Д. Н. Анастасијевића], Др. Д. Н. Анастасијевић, Две старе оцене, Београд 1930.; Др. Д. Н. Анастасијевић, Списи св. Саве, Средио Др. В., Ћоровић, Богословље, Књ. V, Св. 3, Београд 1930., Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор X/2 (Београд 1930) 301–309.
- ЋОРОВИЋ, В. *Zum altkirchenslawischen Apostolus von V. Jagić I–III (Sitzungsberichte der Akad. Der Wiss. In Wien, 191, 193, 197), 1919–1920.*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 2 (Београд 1922) 275–276.
- ЋОРОВИЋ, В. Бан Кулин, Годишњица Николе Чупића, XXXIV (Београд 1921) 13–41.
- ЋОРОВИЋ, В. Босна и Херцеговина, СКЗ, Београд 1925 [www.cidom.org/wp-content/uploads/2015/12/Vladimir-Corovic-Bosna-i-Hercegovina_opt.pdf] Приступљено: 20. 9. 2021].
- ЋОРОВИЋ, В. Један ревидирани натпис из XV века, у: Споменица педесетогодишњице професорског рада С. М. Лозанића, Београд 1922, 333–335.
- ЋОРОВИЋ, В. Један српски натпис из XII вијека, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини XXIII/10–12 (Сарајево 1911) 548–551.
- ЋОРОВИЋ, В. Одабрани извори српског права (од XII до краја XV века), Прикупио и уредио Александар В. Соловјев, Београд 1925., Архив за правне и друштвене науке XVI/12(29)/1 (1926) 79–81.
- ЋОРОВИЋ, В. Поваљски натпис са Брача, Јужнословенски филолог II (Београд 1921) 123–126.
- ЋОРОВИЋ, В. Сандаљ Хранић у Дубровнику 1426, Браство XVII/29 (Београд 1923) 102–107.
- ЋОРОВИЋ, В. Хисторија Босне, СКА, Посебна издања, Књига CXXIX, Друштвени и историски списи, Књига 53, Београд 1940 [www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/vcorovic-bosna.pdf] Приступљено: 20. 9. 2021].
- АНЂЕЛИЋ, Р. *Revizija čitanja Kulinove ploče*, Glasnik Zemaljskog muzeja, Nova serija XV–XVI, Arheologija (Sarajevo 1961) 287–308.
- ЋОРОВИЋ, В. *Istorija Jugoslavije*, Narodno delo, Beograd 1933 [<https://www.scribd.com/document/148005230/Vladimir-Corovic-Istorija-Jugoslavije-Latinica>] Приступљено: 20. 9. 2021].
- ЋОРОВИЋ, В. *Palača Sandalja Hranića u Dubrovniku*, Narodna starina VI/2 (1923) 263–264.
- КОВАЋЕВИЋ, Ј. *Prvi klesari ćirilskih natpisa na Balkanu*, Glasnik Zemaljskog muzeja, Nova serija XV–XVI, Arheologija (Sarajevo 1961) 309–316.
- КУРТОВИЋ, Е. *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Institut za istoriju, Sarajevo 2009.
- ВЕГО, М. [Rec.] *J. Kovačević, O prvim klesarima ćirilskih natpisa na Balkanu*, Glasnik Zemaljskog muzeja, Nova serija XVII, Arheologija (Sarajevo 1962) 257–262.

АЛЕКСАНДРА КОСТАДИНОВИЋ-РАЧИЋ, *Перцепција средњовјековне историје у...*

VEGO, M. *Postanak srednjovjekovne bosanske države*, Svjetlost, Sarajevo 1982.

Aleksandra Kostadinovic-Racic

Perception of Medieval History in Works of Vladimir Corovic from 1921 to 1923 – Selected Works

Summary

In the above work, there were words about selected topics from medieval history, which were the subject of the study of Vladimir Corovic in the early 1920s. In those years, and even later, Corovic increasingly focused his research on the field of historical science, discussing almost all the time periods, from the early Middle Ages to the events of contemporary history, which he himself testified. When we spoke about medieval history, Corovic's attention was focused on the study of historical figures, such as the Bosnian ban Kulin, to the more correct reading and publication of numerous records and inscriptions, but he often wrote about the monastery of Herzegovina, in an attempt to make accessible its past on the basis of available, but first of all relevant sources and literature display. In addition, he was not unfamiliar with topics related to the history of the Republic of Ragusa, i.e. its cooperation with certain Bosnian regional masters. Although today's historiography, on the one hand, supports the scientific results obtained by Vladimir Corovic, on the other hand, historians dispute his certain claims, believing that they are, in many ways, outdated and unacceptable. Using this, we tried to point out what was wrong with Corovic in his discussions, articles and depictions, in which he dealt with medieval themes in the above-mentioned time period, but also to emphasize all of his scientific results, which are also accepted in the history of science today.

Keywords: Vladimir Corovic, history, historiography, medieval times, ban Kulin, records, inscriptions, the Republic of Ragusa, Sandalj Hranic